

ANTUN DRAGUTIN PARČIĆ I NJEGOV GLAGOLJSKI MISAL

Antun Josip SOLDI, Sinj

Antun Dragutin Parčić dobio je odmah nakon smrti iscrpnu biografiju¹ tako da su iz nje svi kasniji biografi crpli podatke o njegovu životu i radu.² Pa ipak, i u novije vrijeme Parčićev višestruki rad privlači pažnju stručnjaka. Mihovil Bolonić opisao je njegove pokušaje stvaranja tiskare, neke je privuklo njegovo zanimanje za fotografiju jer je pripadao pionirima tog umijeća kod nas, dok je Zlatko Vince³ obradio njegove hrvatsko-talijanske i talijansko-hrvatske rječnike. Kao i Mirko Deanović,⁴ priznao je vrijednost toga rada, jer je Parčić u njima skupio veliko leksičko blago hrvatskoga jezika, velik broj manje poznatih riječi i dobrih kovanica. Josip Tandić osvrnuo se u dva članka na pojedina jezična pitanja Parčićeva misala, a mi ćemo se u ovom kratkom prikazu osvrnuti na njegovo nastojanje oko tiskanja novog misala »slavenskijem ezikom«.

¹Daroslav (K. K. Bonefačić), *Dragutin A. Parčić*, Krk 1902.

²S. Ivančić, *Povjesne crte o samostanskom III Redu sv. O. Franje ...*, Zadar 1910, 197-200; V. Spinčić, *Crtice iz hrvatske književne kulture Istre*, Zagreb 1926, 91-94; M. Polonić, *100-godišnjica Dragutina Antuna Parčića*, Hrvatska straža 4/1932, br. 120, 29. V, 4-5; M. Rojnić, *Stogodišnjica rođenja D. Parčića*, Istra 1932, br. 21; I. Radić, *Fra Dragutin Parčić*, Vjesnik Provincije Franjevaca trećoredaca glagoljaša 1/1963, br. 1-3; M. Bolonić, *O životu i radu Dragutina Parčića*, Bogoslovska smotra 42/1972, br. 4, 413-433; A. Badurina, *Parčić fra Antun*, u knjizi *Franjo među Hrvatima*, Zagreb 1976, 257; M. Bolonić - I. Žic - Rokov, *Otok Krk kroz vjekove*, Zagreb 1977, 189-190.

³M. Bolonić, *Parčićeva tiskara u Glavotoku*, Rijeka 1965, 5-34; F. Moččanin, *Fotografska ostavština Dragutina Parčića*, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske 19/1970, br. 1-2, 37-38; N. Grčević, *Fotografska ostavština Dragutina Parčića*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. 19, Zadar 1972, 373-392; Z. Vince, *Leksikografski pokušaj u Dalmatinskoj Hrvatskoj 19. stoljeća*, Forum 11/1972, br. 1-2, 272-296; M. Bolonić, *Najnoviji prilozi o leksikografskom i fotografskom radu Dragutina A. Parčića*, Krčki zbornik, sv. 5, Krk 1972, 377-383.

⁴M. Deanović je u svom *Talijansko-hrvatskom rječniku* (Zagreb 1942, 10-11) u predgovoru napisao da je Parčić stvorio »najbolji« rječnik zahvaljujući dobroj leksičkoj tradiciji koju je izvršno iskoristio.

I.

Antun Parčić rodio se 26. svibnja 1832. i odgojio u Vrbniku koji je, kako je zapisao Josip Antun Petriš, »imil u svako doba ljudi mnogo mudrih« a i »dobrih meštrov od skul«, u siromašnoj ali pobožnoj obitelji, u mjestu koje se odlikovalo »u mnoštvu crikav, oltarov i bratovščin«, u »kolijeveci glagoljice«. ⁵ Još kao dijete upio je slavensko bogoslužje obogaćeno pjevanjem, procesijama kapara i drugih bratima kao i paraliturgijskim sadržajima. ⁶ Ti prvi utisci nisu se izgubili jer je preko rođaka fra Romana Grčkovića stupio dosta mlad u krug redovničke glagoljaške zajednice u Glavotoku. U sličnoj atmosferi ostao je i kad je u Zadru kao franjevac-trećoredac postao Dragutin-Karlo.

U zadarskoj gimnaziji osjetio je dah preporoditeljâ – Iliraca, čitao »Zoru dalmatinsku«, vjerojatno Gajevu »Danicu ilirsku«. Sam je pričao kako je u revolucionarnoj godini 1848/49. s ostalim đacima po zadarskim ulicama vikao »Evviva la costituzione!« a da ni on, a ni njegovi drugovi nisu znali što to zapravo znači. Parčić je bio i osjećao se Hrvatom iako se nikad nije bavio politikom, pa ni javnim poslovima ne samo zbog povučenosti svojega redovničkog poziva nego i vlastitoga karaktera. Uvijek je bio zauzet raznovrsnim zanimanjima i teško se snalazio u društvu bilo kao redovnik, bilo kao kanonik Zavoda Sv. Jeronima u Rimu.

Upravo zbog želje da se bavi znanstvenim radom nastao je lom u njegovu životu koji je završio napuštanjem franjevačkoga reda. Ostvarivanje životnog cilja bilo je povezano uz Zadar ili Zagreb, te se u manjim samostanima nije mogao kao učešnjak razvijati. Stoga je želio dobiti katedru staroslavenskoga na zadarskoj bogosloviji i zagrijati mlade bogoslove za obnovu staroslavenskog bogoslužja. Kad je godine 1866. Ivan Berčić, nastavnik staroslavenskoga u Zadru, prihvatio biblijske nauke, ponudio se za tu službu pišući provincijalu o sebi: »Vi i sam poznate, da ja sam izvan moga središta, i na neki način zabačen, tako da ne morem nego nazad ići, jer koj ne ima prilike da napriduje – natrag koraca«. ⁷ Uzalud ga je provincijal premjestio u Zadar, a don Ivan Danilo omogućio mu da privremeno poučava nekoliko mjeseci na realci, nije dobio katedru, jer ju je Berčić zadržao, ali ni nakon njegove smrti (1870), iako je provincijal Josip Dujmović († 1884) oko toga nastojao: »Ja

⁵M. Bolonić – I. Žic, *n. dj.*, 468. i sl.

⁶B. Sokol, *Pučko crkveno pjevanje na otoku Krku*, Sv. Cecilija 11/1917, 1-5, 37-40, 77-82, 116-119; M. Bolonić, *Bratovština sv. Ivana Krstitelja u Vrbniku. Kapari i druge bratovštine na otoku Krku*, Zagreb 1975.

⁷K. K. Bonefačić, *n. dj.*, 11.

razumih opet – pisao je Dujmović Parčiću – i čuh ušima mojima, da Prabiskup ne će s tobom posla; a ja ne znam tu kako pomoći; dvaput napomenuh mu utaman«. ⁸

Uzalud se Parčić povlačio u Glavotok, nastavio rad oko rječnika i na glagoljskoj gramatici, čak dobio priznanja, pokušavao stvoriti »serafsku« tiskaru, rješenje osobnih težnja nije nalazio. Sigurno da je njegovo nezadovoljstvo bilo uvjetovano i osobnim duhovnim krizama koje provincijal, uz najbolju volju, nije mogao riješiti, ali velikim dijelom nastao je zbog nemogućnosti znanstvenog rada. Stoga se 9. rujna 1875. tužio Franji Račkome ⁹ kako godinu dana stanuje u osamljenom samostanu na Krku »gdje živem jerbo dišem, a malo čim koristinim se bavim odaljen od prijateljske ponuke i književne pripomoći ...« te ga je molio da bi mu našao u Zagrebu mjesto gdje bi se mogao posvetiti rječniku ili staroslavenskomu. Daljnji je put prema sekularizaciji poznat. Rački, zainteresiran za obnovu slavenskog bogoslužja, a poznajući njegov rad, uspio je da ga Josip Juraj Strossmayer primi i namjesti u Rimu kao svoga kanonika u Zavodu Sv. Jeronima. Stoga je 1. travnja 1876. iz Krka, neposredno prije nego što je svukao habit, zahvalio Strossmayeru ¹⁰ obećavajući da će raditi »na korist Crkvi i domovini« i po njegovoj želji posvetiti se uređenju misala u čemu je »u predradnji već podobro napredovao«.

II.

Parčić se odgojio u duhu svoje redovničke zajednice koja je od postanka bila glagoljaška. Od godine 1843. do 1854. kao gimnazijalac i bogoslov živio je u Zadru, u samostanu Sv. Mihovila, kojemu je pečat davao uzor-svećenik i pobornik glagoljice fra Benedikt Mihaljević, nastavnik staroslavenskog jezika na zadarskoj bogosloviji od godine 1823. do smrti (1855). ¹¹

Stanje slavenskog bogoslužja nije tada bilo najbolje, ne toliko zbog stava austrijske vlasti, koliko gradskog svećenstva, što je dovoljno osvijetlio Ante Strgačić. ¹² Tome su se počeli čak prilagođavati i redovnici samostana Sv. Mihovila, tako da je zbog nekih pobožnosti na talijanskom jeziku, ali i zanemarivanja gla-

⁸ Isti, 14.

⁹ Još prije, godine 1865. Parčić je molio Račkoga da se zauzme kod Strossmayera jer bi želio »stupiti u prosto redovničko stanje« i biti nastavnik u sjemeništu-bogosloviji, *ARHIV JAZU*, XII A, 517/1 i 512/2.

¹⁰ *ARHIV JAZU*, XI A/Parčić D. 1.

¹¹ S. Ivančić, *n. dj.*, 187-191; (G. Ferrari Cupilli) *A memoria del padre Benedetto Michalevich*, Zadar 1855.

¹² A. Strgačić, *Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenim ustanovama*, zbornik »Zadar«, Zagreb 1964, 424. i sl.

goljske službe Božje dolazilo do protesta glavara zadarskog varoša (1855. i 1859), tim više što je u ugovoru osnivanja tog samostana (1818) naglašeno da će se u samostanskoj crkvi isključivo služiti slavensko bogoslužje.¹³

Protiv tog duha, protivnog stoljetnoj tradiciji franjevac-a-trećoredaca, bio je sigurno i Parčić. Kod Mihaljevića je svladao staroslavensku slovniciu a pomagao je kasnije Berčiću oko skupljanja građe za njegovu »Chrestomathia« s ulomcima iz vrbničkih misala.¹⁴ Na Školjicu kod Preka litografirao je Berčićev tekst mrtvačke mise s notnim gregorijanskim napjevima.¹⁵ On je i dalje pomagao Berčiću, upozorio ga na službu Sv. Braći u glagoljskom časoslovu iz Ljubljane i sigurno preko te suradnje upoznao glagoljsku građu. Za redovničko pjevalište u crkvi Sv. Marije na Glavotoku napisao je i ukrasio »Vsa lêpa esi, Marie« s notama u gregorijanskom napjevu, a godine 1864. izdao je litografski u Krku misu na čast Bezgrešnog začeca Marijina kao dodatak Karamanovu misalu. Već je tada upotrijebio hrvatsku redakciju ali je sačuvao grafiju s dijakritičkim znakovima kakva je u upotrebi u Propagandinim izdanjima.¹⁶

Vjerojatno je i on doprinio odluci od 14-16. travnja 1864. na provincijalnoj skupštini u samostanu Sv. Marije na Glavotoku da se u provinciji u bogoslužju »rabi isključivo staroslavenski jezik«.¹⁷

Nakon prve proslave Sv. Braće (1863) počelo se raditi oko tiskanja novoga slavenskog misala, na čemu su se osobito zauzeli Strossmayer i Rački. Parčić se u pismu Račkomu 28. siječnja 1865. veselio¹⁸ što se mislilo na stvaranje odbora koji bi pregledao i ispravio tekstove. Bojao se da misal neće prihvatiti biskupi u Istri i Dalmaciji, protivno od krčkog biskupa i mlađeg svećenstva. Za nemar svećenstva u Istri i Kvarneru prema glagoljici, po njemu, krivo je sjemenište-bogoslovija u Gorici gdje »o glagoljici ni spomena nema«. Ipak, nije još bilo službenih imenovanja

¹³S. Ivančić, *n. dj.*, 190-191.

¹⁴I. Berčić, *Chrestomathia linguae veteroslovenicae caractere glagolítico ...*, Prag 1859. Berčić se ovim riječima zahvalio Parčiću: »Reddo praeterea gratias fratri Carolo Parčić, qui me sinceri amici instar in congerenda materie ad hanc Chrestomathiam, quam pedentium colligebam et coordinabam, adjuvit ...« (str. X). O Berčiću je napisao životopis u prigodi njegove smrti V. Jagić i to kao uvod u njegovu knjigu: *Dvje službe rimskoga obreda za svetkovinu Svetih Ćirila i Metuda*, Zagreb 1870.

¹⁵*Missa defunctorum cum notis cantus Gregoriani lingua veteroslovenica litteris glagoliticis*, lithographiae in folio, Iaderae 1860.

¹⁶J. Tandarić, *Oživljavanje hrvatske redakcije staroslavenskog jezika u bogoslužju*, Kačić sv. 14, 1982, 336.

¹⁷S. Ivančić, *n. dj.*, 152.

¹⁸ARHIV JAZU, XII A 517/1.

a ni znakova, kako je pisao iz Krka Berčiću (15. VIII. 1865).¹⁹ Nekoliko godina kasnije počelo se ozbiljnije misliti na to jer je Strossmayer (28. rujna 1868) zamolio Vatroslava Jagića da sudjeluje u odboru kojemu je na čelu bio Rački, a – po preporuci zadarskog nadbiskupa Petra Dujma Maupasa – Berčić i Parčić.²⁰ Stoga je Parčić molio premještaj u Zadar, ali se ujedno spremao u Rim da bi vidio što misle o tiskanju liturgijskih knjiga. Veselio se da će franjevački đaci, koji su iz Krka bili premješteni u Zadar, bolje naučiti staroslavenski. Imao je za to i razloga jer »zadnji mladomisnik – piše – gleda nehajstvo svoje u tom pogledu i među druge razširiti, umjesto što bi imao i sâm svagdano Misu glagoljsku čitati; opažam, kako se očividno među djaci ne njeguje otaj jezik kako u prošastoj kušnji, mjesto da bi napridovali, jesu štetovali u poznavanju glagoljštine. Za sada dosta, a koj me razumi premnogo«. ²¹

Međutim, Rački mu je pisao svoje mišljenje o uređenju misala. Parčić se stoga obratio Vatroslavu Jagiću (5. srpnja 1869).²² U pismu je znalački iznio pitanje raznih redakcija grafija. Za njega misal, tiskan godine 1483. ima »podosta pravilan i dobar jezik, ako i nije najbolji«. Njega bi se on i Berčić držali, ali bi trebalo odrediti kad bi se upotrebljavao poluglas »I«, a kad bi se zamjenjivao s otvorenim ili (az). Parčić je mislio da se samoglasnici točno označe, a ne da bude prepušteno samovolji čitača, pa bi jedan čitao »dan«, drugi »den« a treći »dún«. Stoga je bio protiv upotrebe previše muklih poluglasova: »Treat će pievati a ne smjeti otvoriti ustiju: vIšIdIšu Isusu vI CrIkIv it.d.« Predlagao je i stavljanje naglasaka nad tro- i višeslovnim riječima da ne bi bilo razlika, kao *glágolati, glagólati, glagoláti*. Molio je da se odluči s kojim bi se samoglasnikom zamijenio poluglas »I«. Predlagao je da se pred suglasnikom zamijeni s »A« kad riječ završava suglasnikom (*kripak, lakat*), ali kad je uz završni suglasnik samoglasnik, neka ostane »I« (*kripIka, lakIta*), slično i u domecima: »agnac = agnIca«. Mislio je i da bi »I« trebalo zamijeniti s »A« gdje nema ispred ili iza samoglasnika: »crIkav«, »ljubav«, »dan«. Iza konsonanata »l« i »r« trebalo bi po njemu pisati uvijek »I«: »dobrI«, »pristupill«. U riječima: »ptica«, »pšenica« i sličnim izbacio bi »I« jer se ne pretvara u »a«. Nije znao što bi sa »zIto«, »sIda«,

¹⁹I. Milčetić, *Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu* (predgovor Vj. Štefanića), Radovi staroslavenskog instituta, knj. 2, Zagreb 1955, 97.

²⁰L. Jelić, *Fontes liturgiae glagolítico-romanae*, Krk 1906, saeculi XIX, br. 71, 63-64; V. Jagić, *Spomeni mojega života*, I. deo. Posebna izdanja SAN, Beograd 1930, 85, piše kako je sve spalo na Parčića koji je posao izveo »s velikom savesnošću, ali ne steče zato priznanja«.

²¹K. K. Bonefačić, *n. dj.*, 13. U Rimu je pregledavao s don Ivanom Črnčićem glagoljske rukopise, posebno *Assemanijevo evanđelje* (V. Jagić, *n. dj.*, 388).

²²NACIONALNA I SVEUČILIŠNA BIBLIOTEKA ZAGREB, FOND JAGIĆ. V. Jagić, *Erinnerungsblätter an Ivan Berčić und Dragutin Parčić*, Archiv für slavische Philologie 31/1910, 293-295.

»ogIni« (*zato, sada, oganj*) ili s veznikom »nI« (*na*). Slovo »o« po njemu bi trebalo ostati u riječima »*kogda – togda – kožda* (a ne *tIkmo*)«. Nije znao ni što će s jerom na kraju riječi tako da je predlagao da se izostavi. Činilo mu se da je dativ bolje pisati sa začetkom: *-omu* a ne *-umu* (ili *-uumu*), kao i imperfekt na »*-aah, -dah*«. O svemu tome nije bio još razgovarao s Berčićem, jer je želio prije doznati njegovo stručno mišljenje. Ovo smo pismo opširnije iznijeli da se vidi kako se Parčić ozbiljno pripremao za budući svoj posao. Isti problemi će ga i kasnije pratiti, a i neće ih u potpunosti praktično riješiti.

Međutim, rad oko izdanja misala se odgodio zbog političkih neprilika, ukidanja papinske države (1870-71).

Nakon Berčićeve smrti Parčić je nastavio njegov rad tako da je godine 1873. izdao staroslavensku gramatiku.²³ Gramatiku su pohvalili gimnazijski ravnatelji, iz Dubrovnika Josip Perić i fra Ante Konstantin Matas, ravnatelj franjevačke gimnazije u Sinju a i sam Adolf Veber Tkalčević tako da ju je Dalmatinska vlada prihvatila kao udžbenik.

Prema tome, Parčić je bio već priznat stručnjak kad se zbog većeg angažiranja u znanosti odlučio riješiti »dosadnog i nekorisnog stališa« (pismo Račkom 1865) – riječi nimalo pogodne skromnom franjevcu.

III.

Parčić je nastavio rad oko misala u Rimu s dosta poteškoća. Bilo mu je teško doći do rukopisnih i tiskanih staroslavenskih liturgijskih knjiga, jer je trebala posebna papinska dozvola. Osim toga, nije mogao nastaviti misiti na staroslavenskom, što je radio već petnaest godina. Uopće, u Rimu je, pisao je Strossmayeru, vladala u kleričkim krugovima a i u tisku rusofobija koja se protezala na sve Slavene.²⁴

Ipak je nastavio s istraživanjem tako da je Račkomu²⁵ javio već 22. ožujka 1877. kako će sve što se nalazi u Rimu proučiti kroz koji mjesec. Ujedno mu je javio da je zanimljiv *I. misal* u Propagandi iz godine 1371. a ne iz 1389. Po njemu, jezik tog misala star je kao i jezik *Novakova misala* u Beču. Međutim, bojao se da se misal neće tiskati te je mislio prikupiti sve hrvatske redakcije i kritički ih objaviti.

²³*Grammatica della lingua Slava (Illirica)*, Zadar 1873; 2. prošireno izdanje izišlo je u Zadru godine 1878. a na francuski ga je preveo J. B. Feuvrier godine 1877.

²⁴*ARHIV JAZU*, XI A/Parčić D. 2 pismo od 19. 10. 1876, J. J. Strossmayeru i od 3. 12. 1876, F. Račkom XII A 517/3.

²⁵*ARHIV JAZU*, pismo od 22. 3. 1877.

Posao se oduljio više nego što je sam Parčić mislio. Stoga se Strossmayer ljutio na njega smatrajući da ne radi ništa.²⁶ Parčić je 22. ožujka 1878. pisao đakovačkom biskupu kako je obilazio rimske knjižnice i arhive, jer je želio sve skupiti da bi, kad dođe vrijeme tiskanja, imao sve spremno. Toliko je od toga završio da je mogao svom dobročinitelju javiti kako u Rimu »nema više za sad ozbiljna posla u pripravnoj radnji«. Ipak, kako je građe bilo na Krku, u Zagrebu, Ljubljani, Beču i Pragu, mislio je obići i te gradove ali, nespretn u praktičnom životu, nije znao kako bi dobio dopust od Sv. Stolice, te je molio Strossmayera da ga uputi. I zbilja, Parčić je početkom rujna te godine došao u Zagreb dobivši dozvolu od Sv. Zbora. Tu je proučavao staroslavenske knjige u Akademijinoj knjižnici.²⁷

Parčić je nastavio rad. Klima se nakon godine 1880. s papinom enciklikom »*Grande munus*« poboljšala i svećenstvo u zemlji sve je više tražilo obnovu, pa i uvođenje, slavenskog bogoslužja. Proslave Sv. Braće po gradovima održavale su se u Dalmaciji po franjevačkim crkvama a u Zadru kod Sv. Mihovila.²⁸ To je ubrzalo Parčićev rad.

Pokušao je napraviti glagoljska slova. Konačno je tiskao godine 1881. prilog misala za svoju subraću »*Misi vlašćee v' tretiem' činê svetago ot'ca Frančiska*«, mise »pro aliquibus locis« (*Mise svetih' v'seob'ćee Cr'k've i inie v' nêkih mêtêh' ...*), te »*Čin' i pravilo misi ošće že i molitvi prêžde i po mise iz Rimskago misala*«. »*Ordo et Canon Missae*« tiskao je, pisao je Vatroslavu Jagiću u Petrograd, da ga »slovinski učenjaci upute imam li tim istim pravcem prirediti i sav Misal«. ²⁹ Parčić je u svom radu nastojao ostati na hrvatskoj redakciji zapadnoga obreda prema rukopisima od XII. stoljeća pa nadalje, kao i na prvotisku misala koji je iz Glavotoka nosio sa sobom čak u Rim. Jagiću je obrazložio ovim riječima svoj postupak s vokalima: »Zato sam pridržavao samo 8 (gdje bi imalo biti 18), samo jedno 6, i jedno »I« svagdje, gdje mu je mjesto po Miklošićevu *Rječniku*, te još pisao 11 mjesto 6 iza 11, 1 (zemla it.d.) prema našim glagoljskim spomenikom. Nijesam upotrebio stezanja dvaju 8, nego oboje napisao (o učenii i slična) niti njihove dissimilacije u 98 (18dei ni 18di) nego samo pravilno ljudii (u gen. pl.), (hvalewii) (a ne hvalewei) it.d.« Rački je odobrio njegov postupak ali je on, nesiguran, molio i Jagićevo mišljenje.

²⁶F. Šišić, *Korespondencija Rački-Strossmayer*, sv. II, Zagreb 1929, 111.

²⁷ARHIV JAZU, XI A/Parčić D. 5. pismo Strossmayer 2. 9. 1878.

²⁸Vidi izvještaje u Narodnom listu u godini 1880. L'Avenirre, organo dei interessi dalmatici, Split 6/1880, br. 72, 23. lipnja, str. 1-2. razlikuje stvar splitskog biskupa od zadarskog nadbiskupa, jer je u Zadru kod Sv. Mihovila prisustvovao svečanosti Miho Klaić.

²⁹NACIONALNA I SVEUČILIŠNA BIBLIOTEKA ZAGREB, FOND JAGIĆ. Prema tom pismu od 15. 7. 1881. »prilog ...« je objavljen 1881. a ne 1882. kako se redovno piše. Pismo je objavljeno u: V. Jagić, *Erinnerungsblätter ...*, 296. Vidi: J. Tandarić, *Oživljavanje ...*, 337.

Već tada se postavljalo pitanje pisma. Parčić je bio za glagoljicu a, ako se misal proširi po drugim zemljama, neka se prema potrebi preinače slova. Ujedno je molio Jagića da ga upozori da li osim *Apostola Šišatovačkoga* postoje i drugi apostoli jer će se inače morati služiti samo prijevodima hrvatskih misala iz XIV. stoljeća. I Račkomu je pisao da od Franca Miklošiča († 1891) očekuje iz Beča *Šišatovački apostol*, a i Jagićevo mišljenje jer se želio »u potankostih prilagoditi mnijenju naših slavjanskih prvaka«. ³⁰ Od Jagića je dobio knjigu Sreznjevskog o spomenicima »*jusovogo pišma*«. Kad je sve to dobio, a i mišljenja stručnjaka, Parčić je nastavio posao. U pismu Jagiću od 2. studenog 1881. opisao je svoj postupak. ³¹ Držao se uglavnom hrvatske redakcije upotrebljavajući uz to najstarije tekstove *Assemanijeva* i *Zografskog evanđelja* i Sreznjevskoga, a u apostolskim knjigama *Šišatovačkog apostola*. Za odlomke »*Staroga Uvjeta*«, osobito za proročke knjige, uzimao je najstarije primjerke glagoljaša ne ustupajući mnogo od *Vulgate*. Kako nije bio posve siguran u sebe, molio je Jagića da pregleda u poslanom »Prilogu« odlomke evanđelja i nek mu javi da li je krenuo ispravnim smjerom. Jagić je odgovarao Parčiću na njegova pisma, ali mi ih nemamo. Na jednom mjestu u svojim *Spomenima* piše kako se nije u svemu slagao s Parčićem. ³² Bilo bi dobro pronaći Jagićeve odgovore.

Najveća je zasluga Parčićeva što je želio da misal »izadje u pravilnoj staroslovenštini, a zaodjeven odjećom naše hrvatske recenzije, od vjeka, a to bar od XVIII. vijeka t.j. od kad joj ima pametara u naših južnih crkvenih knjigah po Rimskom obredu«. Želio je da četvrta stoljetnica prvoga glagoljicom tiskana misala (22. pavana 1883) bude proslavljena novim njegovim izdanjem. Još je više težio da bi se slavensko bogoslužje preko škola proširilo, a da bi Zavod Sv. Jeronima bio njegov rasadnik, u što nije vjerovao jer »unus – a to je on! – nullus«. Nije vjerovao da će Josip Stadler, što su neki mislili, uvesti u Bosni slavensko bogoslužje. ³³

Parčić je zastupao glagoljicu kao pismo za misal. Stoga je ušao u polemiku protiv spomenice dvojice svećenika a to su bili don Frane Bulić i don Ivan Danilo. ³⁴

³⁰ ARHIV JAZU, pismo Račkom od 25. 7. 1881, XII A 517/7.

³¹ NACIONALNA I SVEUČILIŠNA BIBLIOTEKA, FOND JAGIĆ; V. Jagić, *Erinnerungsblätter* ..., 297.

³² V. Jagić, *Spomeni* ..., I. deo, 388 i II. deo 70.

³³ Parčić se u pismu nije suprotstavio mišljenju Račkog da grafija bude ćirilica. U tom slučaju, piše, trebalo bi »uzeti Ѡ, razdvojiti Ѣ u Ѡ i Ѣ, i uvesti prejetirano Ѣ, i još šta takova (Jer možda samo jedno Ѣ)«.

³⁴ Spomenica je bila tiskana u novinama Katolička Dalmacija (11/1882, br. 70, 3. i sl.) ali je tiskana i kao brošura: *Memoria sulla conversione dell' alfabeto glagolitico nel latino per i libri liturgici slavi di rito romano presentata dai sacerdoti delle diocesi di Spalato e Macarsca al Reverendissimo Ordinario*, Zadar 1882. Parčić je kao »Deputato dalla S. Congregazione di Propaganda alla correzione de' libri liturgici slavo-romani« odgovorio na talijanskom jeziku:

U njoj su oni iz praktičnih razloga mislili da bi trebalo misal tiskati ne glagoljicom, nego latinicom, a mjesto hrvatske redakcije povratiti se na »starodrevnu slovjenštinu« iz vremena Sv. Braće.

Sigurno je Parčić bolje od te dvojice poznao povijesni razvoj kako pisma tako i jezika, te je na njihove prigovore odgovorio s dosta uvjerljivosti. Priznajući vrijednost prevodilačkog rada Sv. Braće, složio se s Črnčićem: »Ako je sv. Kuril mudar bio, nije premudar« jer nije sigurno upotrebio »čistu i zgoljnu staroslovenštinu«. To će pitanje tek naknadno riješiti slavistika, ali Parčićev je protudokaz bio jednostavan: stari rukopisi iz vremena Sv. Braće nisu bili poznati. Osim toga, smatrao je da bi bilo neumjesno, sve kad bi se i moglo, vraćati se na moravski ili panonski jezik kad Hrvati imaju svoj liturgijski jezik sačuvan u rukopisnim i tiskanim misalima i drugim bogoslužnim knjigama. Parčić je bio i protiv čitanja preko mise »u prostopučkom govoru« epistola i evanđelja a negdje čak »Predglasa i Molitve« pa i »Očenaša«. On je nastupao kao stručnjak a ne kao praktičar i mislio je da bi trebalo u cijelom bogoslužju uvesti staroslavenski jezik. Za njega ni uvođenje latinice mjesto glagoljice ne bi bilo ispravno jer su prigovori bili dosta slabi (prepletenost oblika, njihova sličnost, potreba da oko ide zig-zag) jer kao što rimska liturgija ima latinicu, istočna grčki alfabet, arapska svoja slova, slavensko-hrvatska ima glagoljicu koju bi bogoslovi morali naučiti čitati. Ondje gdje se staroslavenska liturgija sačuvala, točno je zapazio Parčić, upotrebljavaju se glagoljska slova pod okriljem papinskih dozvola po kojim se odobravaju liturgijske knjige »characteribus vulgo Hieronymianis«. Bulić i Danilo imali su uza se praktične razloge, ali Parčić je nastupao s naučna stanovišta, a to je nastojao i sprovesti kod tiskanja misala i drugih bogoslužnih knjiga.

Raspravu je završio tvrdnjom kako ne bi trebalo zamijeniti slova, a ni tražiti prvotni jezik Sv. Braće čekajući rezultate nauke jer u nestašici misala nestat će slavenske službe Božje. Na njeno širenje djelovat će »ine vanjske okolnosti« i stoga ne bi trebalo praviti pokuse. Naprotiv, mora se moliti Propagandu da misal, priređen prema željama nuncija u Beču od 23. siječnja 1868, zadarskog nadbiskupa od 9. lipnja 1878. i Propagande od 11. i 27. srpnja te godine, što prije tiska.

»Appunti alla Memoria de' Sacerdoti delle Diocesi di Spalato e Macarsca per la ristampa de Libri liturgici slavi di Rito Romano«. Spis se čuva u Naučnoj biblioteci u Zadru (Inv. 22 320, mnsr. 545). Napisan je talijanskim jezikom jer je i *Memoria* tako napisana ali Parčić pripominje da će, ako bude shodno, prirediti »nješto slična i za Hrvatske čitatelje«. Do toga je došlo: »Za opstanak glagoljice. Opazke D. A. Parčića kanonika kod Sv. Jeronima u Rimu ...« u Katoličkoj Dalmaciji što je izišlo i kao brošura (Zadar 1882). I Jagić je u Archiv für slavische Philologie (6/1882-83, 631) ustao protiv zamjenjivanja glagoljice s latinicom. O tome opširnije: S. Kovačić, *Don Frane Bulić i glagoljica*, Crkva u svijetu 20/1985, br. 2, 176-180.

Na taj njegov odgovor javio se Danilo, i Parčić mu je htio odgovoriti, ali mu je Strossmayer, prema pismu Račkomu od 18. ožujka 1883. zabranio jer »iz naših nerazboritih razmirica kapital čine prot nauci«. ³⁵ Parčić je 6. ožujka iste godine ³⁶ odgovorio Strossmayeru odbacujući s pravom od sebe krivicu za nastalu polemiku. On je s Berčićem bio imenovan kao član odbora za izdanje misala na kojem radi već 15 godina, i ako Danilo ponovno brani svoje stanovište i to na talijanskom jeziku, što šalje u Rim, sav će njegov trud propasti, a dok se drugi tekst sastavi, nestat će slavenskog bogoslužja. To je bilo ispravno tim više što je bio pri kraju rada koji su stručnjaci, kao Jagić, Rački i Miklošić, prihvatili. Ipak se pokorio biskupovoj želji i nije odgovorio Danilu ali ga je ton Strossmayerova pisma duboko zabolio pa i s razlogom jer se đakovački biskup češće izražavao, i bez razloga, loše o Parčiću. ³⁷

Da bi ubrzao tiskanje, poslao je promemoriju po Kosti Vojnoviću Račkomu. Smatrao je da bi trebalo, dok Sv. Stolica ne dozvoli tiskanje, svim silama nastojati podržavati slavensko bogoslužje gdje se očuvalo, a tražiti tiskanje misala glagoljicom. Ako bi Rim želio da se slavenska liturgija uvede i među druge narode, neka se odluči grafija: glagoljica, ćirilica ili latinica. ³⁸ Strossmayer, sklon brzim rješenjima, pristao je na prijedloge Račkoga i već ga je 17. lipnja iste godine, pošto je bio u Rimu, molio da piše senjskomu biskupu Jurju Posiloviću da naruči sto primjeraka misala, dok će, po njegovu mišljenju, u Dalmaciji i po otocima otići drugih sto, a učenjaci i knjižnice kupit će sto, tako da bi se moglo tiskati 400 do 500 primjeraka, svaki primjerak po 10 forinti. Toliku bi naknadu trebalo zagarantirati Propagandi a Parčić neka odmah počne s tiskanjem. ³⁹

Ipak, od toga nije još bilo ništa.

IV.

Pitanje se tiskanja misala odgodilo. Parčić je, međutim, nastavio s radom i spremao staroslavensku slovicu na latinskom jeziku »zgodljivo glagoljskom azbukom i prema hrvatskoj recenziji«. Pokušao je dobiti dozvole za pojedine svećenike da mo-

³⁵F. Šišić, *Korespondencija*, knj. 3, 59.

³⁶ARHIV JAZU, XI A/Parčić D. 8; Parčić je preuveličao značenje *Memorie* splitskih svećenika, te ju je u pismu od 16. 12. 1886. splitskom biskupu Nikoli Kalogjeri nazvao »zlo-kobnom«, tvrdeći da je ona skrivila što misal nije već ušao u tisak.

³⁷Radilo se o nesuglasicama s kanonikom Frischom (Rim), o čemu je pisao 12. svibnja 1886. F. Račkomu, a sam ga je Strossmayer smatrao nesposobnim za sve osim za glagoljicu, što je uvelike bilo istinito.

³⁸F. Šišić, *Korespondencija*, knj. 3, 110.

³⁹*Isto*, 128. i 134, pismo od 17. 7. 1884.

gu služiti misu staroslavenskim jezikom, jer su im biskupi, posebno zadarski, to zabranjivali, ali su ga u Rimu na Kongregaciji za obrede odbijali s »nihil innovandum«. Parčić se više puta tužio u pismima na »perpetuum silentium« jer »nam nepovoljna politika« onemogućava njegovo tiskanje. U pismu Račkomu od 27. rujna 1886. malo otužno piše: »Očekujemo salutem ex inimicis« — ako se kao Crnagora sblži i Srbija, kako sam nasluhnuo, željet će se da se i za katolike kod njih uvede starosloviština, dakako po rimskom obredu. Bar tješimo se nadom.«⁴⁰

Pitanje tiskanja misala, zaista, postalo je stvarnije nakon sklapanja konkordata između Sv. Stolice i Crne Gore (18. kolovoza 1886).⁴¹ Novoimenovani barski nadbiskup fra Šimun Milinović († 1910) odmah je nakon dolaska u Bar, skupa s crnogorskim knezom, nastojao oko dobivanja dozvole za uvođenje slavenske liturgije, što je veoma brzo i postignuto (3. travnja 1887) kao i za tiskanje misala građanskom ćirilicom. Parčić je Milinovića odmah obavijestio o svom već prigotovljenom misalu i priložio mu pismo kardinala Bertolinija u kojem mu je pisao kako će, ako dođe do tiskanja misala, biti prihvaćen njegov tekst. Parčić ga je bio voljan »u korist Crkve« ustupiti »bez obzira na kakvu nagradu« ali je želio nadgledati njegovo tiskanje. Milinović mu je povjerio cijelu stvar.⁴²

S građanskom ćirilicom nisu bili mnogi zadovoljni.

Rački je mislio da su Parčić, Črnčić ili Strossmayerov povjerenik Cesare Tondini de' Quarenghi nagovorili Rim da izabere građansku ćirilicu. Milinović je za to najviše krivio Tondinija jer su on i knez tražili tiskanje »glagoljskim pismeni« a u to je bio uvjeren i Strossmayer.⁴³ Međutim, u pismu od 17. svibnja 1887. Račkomu iz Zadra⁴⁴ Parčić je priznao kako su on i Črnčić bili privatno upitani da li bi bilo bolje tiskati misal starom (crkvenom) ili građanskom ćirilicom i da su oni bili za građansku. Inače, odluka je donesena tajno jer se Vatikan morao čuvati da za to ne dozna austrijska diplomacija, koja je, zapravo, na nju oštro i reagirala. Po Parčiću, građanskom ćirilicom mogu se bez poteškoće napisati poluglasovi što je Jagić pokazao kod objavljivanja *Zografskog evanđelistara*. On je bio spreman izvesti to na opće zado-

⁴⁰ ARHIV JAZU, XII A 517/10.

⁴¹ I. Marković, *Dukljansko-barska metropolija*, Zagreb 1902.

⁴² Parčić je to pisao iz Zadra 29. travnja 1887. Milinoviću naglašujući kako je on za glagoljicu ali ako se misli na ćirilicu, onda je više za građansku nego za crkvenu jer se lakše čita. Na Glavotoku postoji koncept pisma od 17. travnja iste godine upućen Milinoviću sličnog sadržaja u kojem se Parčić podvrgava odluci Sv. Stolice o grafiji iako bi volio da je izabrana glagoljica. Oba su pisma iz Parčićeve ostavštine na Glavotoku i dobio sam ih dobrotom fra Petra Runje na čemu mu hvala. ARHIV JAZU XI A/Parčić D. 10, pismo iz Zadra 7. 5. 1887.

⁴³ F. Šišić, *Korespondencija*, knj. 3, 306, pismo od 4. 5. 1887; knj. 4, 216-217.

⁴⁴ ARHIV JAZU, XII A 517/11.

voljstvo stručnjaka.⁴⁵ Iako je uvijek ostao za glagoljicu, tada je iz oportunističkih razloga mislio da je bolje ne tražiti izmjenu odluke o grafiji jer bi mogao cijeli pot-hvat propasti. Ipak, Milinović je intervenirao i Rim je pristao da se misal tiska crkvenom ćirilicom. Stoga su se svi trebali sastati u Zagrebu – Parčić se tada nalazio u Zadru, Rijeci i na Krku. Do tog sastanka, iako ga je Strossmayer urgirao, nije došlo.⁴⁶

U međuvremenu Parčić je dobio pozitivan odgovor od Jagića i želio je čuti mišljenje Petra Budmanija († 1914) i Tome Maretića († 1938). Za njega nije bilo važno koja će se ćirilica upotrijebiti jer nisu mu predstavljale zapreke za poluglasove. Kako se њ u hrvatskoj redakciji piše jednostavno s з, on bi ostavio prema srpskoj jer je to jedina po njem razlika. Jagić nije bio za dosljedno pisanje »jera« nego samo gdje ga traži izgovor. Međutim, Parčić se držao Miklošićeva rječnika i nije mislio od njega odstupati. Misal je, kako je javio Račkom iz Krka 22. lipnja 1887. već uredio latinicom, osim posebnih glagoljskih znakova, tako da bi ga svaki slagar lako mogao složiti.⁴⁷

Parčić je u srpnju izručio svoj tekst Propagandi i njen tajnik Lodovico Jacobini, po papinoj naredbi, osnovao je odbor od četvorice članova: lavovskog nadbiskupa Silvestra Sembratowitza, koji je bio predsjednik, fra Euzebija Fermendžina, Črnčića i Parčića te im nakon dva dana poslao tekst.⁴⁸ Međutim, oni nisu bili u Rimu tako da se nisu ni sastali. Rački se ljutio što jednostavno ne prihvate Parčićev tekst nego kao »sitni ljudi« proučavaju svaku riječ.⁴⁹ To se toliko oteglo kroz godinu 1889. da je Milinović ojađen pisao Strossmayeru: »neki naši prčeguzi, osobito Črnčić, da iskaže svoje veleumlje filozofiraju cijele satove kroz jednu riječ ali izreku« te je odlučio otići u Rim i »na našu iztesat«.

Neumorni Parčić spremao se za tiskanje s crkvenom ćirilicom iako je i dalje mislio da bi bilo bolje prijeći na građansku, kako je pisao 30. svibnja 1889. Jagiću.⁵⁰ Naime, on je otisnuo kao pokus jednu stranicu i poslao mu. Na njoj je izvršio prejo-

⁴⁵ Jagić piše u svojim »Spomeni...« (II. deo, Beograd 1934, 70) da je uvijek bio za staru crkvenu ćirilicu i crkveni jezik »u našoj srpsko-hrvatskoj redakciji, ne u ruskoj« koju je želio Jovan Sundečić.

⁴⁶ F. Šišić, *Korespondencija*, knj. 3, pismo od 10. 6. 1887, 311; 19. 6. 1887, str. 318; 13. 7. 1888, str. 372. Strossmayer je u tom pismu, još uvijek nezadovoljan Parčićem, pisao Račkomu: »Bojim se, da ta luda ne zategne stvar. Ako bi to pokušao, ja ću mu naložiti, pače zapovjediti, da odmah u Zagreb putuje«; pismo od 24. 6. 1887, str. 373.

⁴⁷ ARHIV JAZU, XII A 517/13.

⁴⁸ ARHIV JAZU, XII A 517/14, pismo od 7. 9. 1888; i pismo od 29. 7. 1888: XII A 517/15.

⁴⁹ ARHIV JAZU, Ostavština Strossmayera, pismo od 25. 4. 1889.

⁵⁰ NACIONALNA I SVEUČILIŠNA BIBLIOTEKA, Zagreb, Fond Jagić.

taciju prema starijoj azbuci kako je i Jagić učinio kod objavljivanja *Zografskog evanđelja*. Redakcija je bila srpska (po Nikoljskom) s »jerom« (B) i »jeryjem« (bl) a ostalo hrvatska. Γα i Γε je trebalo združiti s crticom (ρα , ρε). Nije znao što bi učinio s Γε da li bi samo jedno »e« ili dva: »ee« (*tvoee*).

Taj je posao bio nepotreban jer su se odluke o grafiji, zbog političkih razloga, izmijenile.

Naime, cijeli pothvat odvijao se polagano ne samo zbog članova odbora nego još više zbog uplitanja austrijske diplomacije. Ona je bila nezadovoljna konkordatom a još više zbog brze dozvole tiskanja misala, i to ćirilicom. Za Austriju to je bilo preveliko približavanje Sv. Stolice Slavenima. Situaciju je pogoršao Strossmayerov brzojav-čestitka ruskom narodu u prigodi proslave u Kijevu 900. obljetnice pokrštenja. I tiskanje misala postavljalo se u »panslavističku« politiku kojoj bi na čelu bio Strossmayer.⁵¹ Međutim, Sv. Stolica bila je obavezna obećanjem crnogorskom knezu, ali je još više smatrala da je misal jedno od sredstava za zbliženje pravoslavlja katolicizmu. S druge strane, da misal, tiskan ćirilicom, ne bi ojačao utjecaj katolicizma, prema Jagiću, prokurator ruske sinode K. Pobjedonoscev suprotstavio se upotrebi ćirilice,⁵² a austrijska diplomacija, iz bojazni od okolnih Slavena, tražila je da se misal tiska glagoljicom i to u malom broju primjeraka, samo za Crnu Goru. Austrijska državna vlast vršila je ujedno pritisak na istarsko-dalmatinske biskupe koji su stoga nastojali spriječiti pokret, obojen i patriotizmom, oko obnove slavonskoga bogoslužja, zabranjujući svećenicima uvođenje službe Božje na staroslavenskom gdje se od starine nije sačuvala. Kroz cijeli taj zamršeni splet političkih interesa trebalo je proći pitanje grafije, pa i redakcije da bi se završilo kako je Parčić u duši želio.

Zbog zakulisne političke igre, Strossmayer i Milinović bili su godine 1890. u Rimu. Papin tajnik Mariano Rampolla rekao je Milinoviću da će tiskanje početi ako knez pristane na glagoljicu. Kneza nije bilo teško nagovoriti a i odgovaralo je pravoslavnoj Crkvi. Kongregacija obreda je dozvolila tiskanje a tekst je poslan Propagandi. Parčić je bio pozvan da iznese svoje mišljenje o veličini knjige, o slovima, papiru i o broju primjeraka. Izabrao je format rimskih misala, papir »carta a mano« i 500 primjeraka. Kako su morali izliti slova, nabaviti papir, a imali su samo jednog slagara u Propagandinoj tiskari, Parčić nije znao kad će posao početi a još manje kad će završiti.⁵³ Osim toga, sredio je i staroslavenski obrednik. Međutim, već u

⁵¹M. Zoller, *O odnosu J. J. Štrosmajera prema Crnoj Gori*, Istorijski zapisi 31(51)/1978, knj. 23, 189-190.

⁵²V. Jagić, *Spomeni ...*, II. deo, 71.

⁵³ARHIV JAZU, XII A 517/16, pismo od 24. 8. 1890. Rački je pisao 6. 8. 1890. Jagiću da je dobivena dozvola za tiskanje ali da se moralo odstupiti od stare ćirilice i prihvatiti glagoljicu (V. Jagić, *Spomeni ...*, II. deo, 179).

jesen bio je otisnut prvi arak ali samo u 300 primjeraka. Uzalud je protestirao kod tajnika Propagande Lodovica Jacobinija jer je tako bio odredio ekonom kardinal di Ruggiero.⁵⁴ Ipak je bio ostavio mogućnost da se tiska još 200 primjeraka ako bi Strossmayer preuzeo troškove i to 500 do 600 lira ili 250 do 300 for. po knjizi. Rački a i Strossmayer složili su se s time, ali je tada ekonom povicio cijenu. Ogorčeni pisali su Rampoliju da bi trebalo čak 1000 primjeraka jer je misal potrebniji Dalmaciji nego barskoj nadbiskupiji⁵⁵ kojoj je zapravo bilo potrebno samo nekoliko primjeraka. Međutim, pod pritiskom Austrije, upravo se to htjelo spriječiti. Stoga se, kako je Parčić javio Račkomu,⁵⁶ htjelo tiskati samo 250 primjeraka a upravitelj tiskare je na svoju ruku podigao nakladu na 300. Na potrebe u austrijskoj državi nije se uopće računalo. Parčić je čak bio voljan 200 primjeraka potajno tiskati ako Posilović i splitski biskup Nakić zagarantiraju otkup. Mislio je čak i Rampoliju izdaleka pripomenuti. Od toga nije bilo ništa.

Do kraja godine bila su otisnuta četiri arka. Njih je poslao Račkomu. Oblik misala, pripomenuo je, morao je prema Papinoj želji uskladiti s rimskim («ut prorsus Missali Romano conformis sit»), a to su tražili i cenzori. Tiskanje se polako odvijalo kroz dvije godine tako da je tek 2. veljače 1893. mogao javiti Milinoviću da je misal otisnut.⁵⁷

I tada su se zbile čudne stvari. Čim se misal pojavio, bio je odmah rasprodan tako da postoji sumnja kako ga je velikim dijelom otkupila austrijska diplomacija.⁵⁸

⁵⁴ ARHIV JAZU, XII A 517/17.

⁵⁵ F. Šišić, *Korespondencija*, knj. 4, 196-197, pismo od 23. 11. 1890. i na stranici 205. pismo od 13. 11. 1890. Neki, kao senjski biskup Juraj Posilović voljeli su da se misal tiskao ćirilicom ili latinicom nego glagoljicom jer bi se time olakšalo čitanje (*Korespondencija*, knj. 4, 201-202, pismo Račkoga od 3. 11. 1890. Parčić je o tome pisao Račkomu 23. 10. 1890: ARHIV JAZU XII A 517/18.

⁵⁶ ARHIV JAZU, XII A 517/19, pismo od 29. 10. 1890.

⁵⁷ ARHIV JAZU XII A 517/20, pismo od 23. 12. 1890. Tada se Parčić nije nadao da će mu tiskati i ritual jer je, po njemu, Črnčić nahuškao Posilovića da se tomu suprotstavi, a u Đakovu je Cepelić priredio hrvatski tekst. Još prije završetka tiskanja misala izišao je na trošak Katoličke Dalmacije u Rimu »*Canon Missae*« za svećenike koji nisu dovoljno znali staroslavenski, a i »*Prilog*« starim misalima što su ih objavili trećoreci s novim obrascima misa za svece i svetice. O samom tiskanju vidi: K. K. Bonefačić, *n. dj.*, 22-23, bilj. 1. Katolička Dalmacija (25/1893, br. 1, 5. 1, 4) najavila je da će kroz mjesec-dva biti otisnut misal i da će, kako pišu rimske novine, Papa crnogorskomu knezu uputiti posvetno pismo. Misal je kao gotov najavljen nešto kasnije (br. 10, 9. 2, 3): *MISSALE ROMANUM Slavonico idiomate Ex Decreto Sacrosancti concilii Tridentini restitutum S. Pii V. Pontificis Maximi jussu editum Clementis VIII, Urbani VIII, et Leonis XIII. auctoritate recognitum. Romae. Ex typografia polyglota S. Congr. de Propaganda Fide MDCCCIII.*

⁵⁸ J. Zoller, *O odnosu J. J. Štrosmajera prema Crnoj Gori*, Istorijski zapisi 31(51)/1978, knj. 35, 193.

Nije čak ni poslan primjerak crnogorskomu knezu, a ni Milinoviću. Na to je Strossmayer oštro reagirao. Početkom srpnja misal je stigao na cetinjski kneževski dvor ali bez popratnog pisma koje je, uz medalje, nakon Milinovićeve intervencije, poslano.⁵⁹ Čini se da je dosta misala rasparčano u Dalmaciji tako da je iz zadarske knjižare nekoliko primjeraka primio Milinović. Tek u rujnu Parčić je poslao misal Strossmayeru i javio mu da je papa naredio tiskanje drugog izdanja a dotiskivao se i obrednik.⁶⁰ Parčić je misal poslao i svom glavnom savjetniku i prijatelju Jagiću moleći ga za mišljenje. Ujedno mu je pripomenuo da je u evanđeoskim odlomcima ponajviše upotrebljavao *Assemanijevo* i *Marijinsko evanđelje*, da je zadržao stare aoriste ali se, zbog rimske cenzure, na više mjesta držao *Vulgate*. U epistolama uzimao je samo iz *Šišatovačkog*, a u odlomcima *Starog zavjeta* Berčićeve ulomke, psalme po *Sinajskom psaltiru* Geitlerovu, a molitve prema *Prvotisku misala*. Sproveo je hrvatsku redakciju i zadržao samo Ⲛ a poluglasove prema Miklošičevu rječniku. Kako je sve sam morao raditi, čak i matrice za slova, korekturu, čini se da je bio svjestan nesavršenosti rada iako se osjećao ponosnim što je doprinio »jeda bi se sačuvalo još ono malo slavenskoga bogoslužja, što tinja u južnih krajevih našega naroda, a to je i bio uvijek cilj, za koji sam težio ...«⁶¹

Zbog toga uspjeha papa ga je imenovao počasnim komornikom i podario mu zlatnu medalju.⁶² Pri kraju 1893. u Rimu kod Propagande tiskan je i njegov obrednik što ga je uredio i popunio prema izdanjima iz godina 1640. i 1827.

V.

Tiskanjem misala Parčić je postigao životni cilj.

Strossmayer je zahvalio Parčiću dosta službeno na poslanom misalu i ne ističe njegovu zaslugu oko toga teškoga a vrijednog rada koji ga je iscrpio psihički i fizički. Za njega je misal odgovor onima koji su tvrdili da je Sv. Stolica protiv Slavena

⁵⁹F. Šišić, *Korespondencija*, knj. 4, 374; *ARHIV JAZU*, Ostavština Milinovića, pismo od 4. 7. 1893. Strossmayeru. Već je 18. svibnja Katolička Dalmacija (br. 34) javila da je ostalo samo još 50 primjeraka misala, tako da će do blagdana Sv. Braće biti rasprodan jer je »raznešeno kô na vatru«.

⁶⁰*ARHIV JAZU*, XI A Parčić D. 12; F. Šišić, *Korespondencija*, knj. 4, 390-391. Pismo i odgovor Strossmayerov tiskan je u *Vjesniku đakovačke biskupije*, a prenesen je u *Vrhbosni* 7/1893, br. 23, 365.

⁶¹NACIONALNA I SVEUČILIŠNA BIBLIOTEKA, Zagreb, Fond Jagić, pismo od 25. 9. 1893.

⁶²Vijest je donijela Katolička Dalmacija (25/1893, be. 41, 12. 6, 3) a Papino pismo od 7. lipnja Parčiću u broju 42, 15. 6, 3.

kao i korak dalje izmirenju Crkava. Naprotiv, izvještaj je iz Krka⁶³ posve drukčiji. U njemu piše da svećenici, kad su primili misale, »pritiskali bi ih na srce« tim više što su im protivnici podrugljivo poručivali da ga neće dočekati. Oni su se zahvalno sjetili »neumornoga radiše preč. kanonika Parčića, čijim (je) neopisivim trudom ugledao bieli sviet«. Jednako su istim raspoloženjem primili i obrednik kao i oltarske predočnike, što se sve odmah rasprodalo. Senjski je biskup Juraj Posilović okružnicom od 25. ožujka 1894. naredio da se *Parčićev misal* uvede u službu Božju.⁶⁴

Ipak, u dnevnom tisku nije taj veliki uspjeh previše obilježen pa ni u Katoličkoj Dalmaciji. Tek jedan pisac te godine pod pseudonimom Pčelac⁶⁵ razmatrao je nad novotiskanom misalom o sudbini glagoljice. Ni Narodni list nije posvetio tomu događaju veći prostor. Jednostavno je prenio članak iz Katoličkog lista⁶⁶ u kojem se opisuje samo kako je do izdanja došlo.

Godine 1894. javio se Jagić opširnom kritikom.⁶⁷ On se veselio što se nastavilo s tiskanjem staroslavenskih misala, svakog stoljeća po jedan. Mjesto rusificiranih Levakovića i Karamana, *Parčićev misal* je vraćanje »na čisti crkvenoslavenski jezik u starohrvatskoj redakciji« jer ga je uredio prema novim rezultatima znanosti tako da je on »trijumf slavenske filologije«.

Jagić je priznao Parčiću znanje razvoja slavenskih jezika, osobito hrvatske redakcije i naglasio kako je izabrao u svom poslu pravi put. Smatrao je da je Parčićev pristup čak odveć znanstven jer misal nije za znanstvenike nego za obične svećenike.

Već smo iznijeli kako je Parčiću bilo najteže pitanje grafije, i to rješavanje poluglasova. Jagić je smatrao da je previše upotrebljavao slabi vokal »I« (za *z* i *b*) što je, zapravo, stvaralo zbrku kod čitanja jer su se u pojedinim narječjima (idiomi) isti znakovi mogli čitati različitim vokalima. Za njega je još veća slabost što se ne zna kad će se slabi vokal čitati kao »i« a kad kao »a«. Posebno se Jagić začudio što je Parčić u tekstu s notama stavio stari »jer« za »a« i »jer« za »e« tako da se riječi teško čitaju a još teže pjevaju (*božestvenim, denes, čest ...*). Naprotiv, nije razlikovao »jeri« i »i«. I u grafiji konsonanata Jagić mu je našao zamjerku jer mjesto

⁶³VRHBOSNA 8/1894, br. 14, 218-220. Bilo je, doduše, oporbe pa i kod svećenika i vjernika osobito u senjskoj biskupiji jer su smatrali da je Parčićev jezik slabiji (»vlaški«) od staroga na kojem su se naučili.

⁶⁴VRHBOSNA 8/1894, br. 17, 136-140. Bilo je i suprotstavljanja pa i kod naroda koji nije lako prihvaćao stari jezik tako da se govorilo kako ih se hoće »povlašiti«, usp. J. Fućak, *Šest stoljeća hrvatskog lekcionara*, Zagreb 1975, 136.

⁶⁵Pčelac, *Rieč o glagoljci*, Katolička Dalmacija 25/1893, br. 30, 4. 5, 3.

⁶⁶*Novo izdanje glagoljskog misala*, Narodni list 32/1893, br. 21, 15. 3, 3.

⁶⁷V. Jagić, *Kritischer Anzeiger. Missale ...*, Archiv für slavische Philologie, sv. 16, 1894, 210-216.

ѕ њ (*žd*) u okrugloj glagoljici nije stavio ѡѡ nego znak ѡ за hrvatski *št'* (*šč*) i *ć* iako se ѡѡ piše za *št* (*šč*), a ѡ за *ć*. Uopće, nije mu se sviđala sloboda koju je uputa ostavljala čitateljima, kao na primjer mjesto da piše jednostavno »*dug*« ostavljena je mogućnost čitanja: »*dolg*«, »*dalg*«, »*dulg*«.

Jagić je pohvalio tekst u kojem se Parčić oslonio na stare tekstove iako se iz službenih razloga morao oslanjati na *Vulgatu*. Zbog toga su se njemu, ili redaktorima, podvukle i slabosti prijevoda. On je donio tri primjera. Na stranici 32 (Luk 19,4) nakon skupina »*vidêt*« stavljen je akuzativ »*i*« iako bi po njemu bilo bolje genitiv »*iego*«. Na stranici 285 (Luk 9,2) mjesto skupina bolje bi mu bio infinitiv, a kad je upotrebio supin, trebao je staviti »*cêsarъstva božiego*« i »*boleštihъ*« a ne: »*posla e propovêdat cêsarъstvo božie i cêlit boleštee*«. Jednako je prema *Vulgati* (Iv 15,12) »*ut diligatis invicem*« prevedeno: »*da se ljubite između soboju*« mjesto starocrkvenoslavenskog: »*da ljubite drugъ druga*«, što mu je ljepše i točnije.

Usprkos tim zamjerkama, Jagić je pohvalio Parčićev rad a to je i kasnije potvrdio godine 1905. u pismu Josipu Vajsu (6. 6).

U novije vrijeme, na *Parčićev misal* osvrnuo se s puno priznanja fra Josip Tandarić († 1986). On je, kao i Jagić, istaknuo ispravnost Parčićeva rada jer se vratio na stari crkveni jezik ne samo u oblicima slova nego i na »hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika« u glasovnim (i izgovornim) osobitostima, rječniku i liturgijskim izrazima. Sve je to sproveo »vrlo dosljedno i s jezičnog (filološkog) gledišta posve znanstveno za knjigu praktične namjene dapače i preznastveno«. ⁶⁸ Ipak, za razliku od Jagića, Tandarić je pokazao da se Parčić držao *Karamanova misala* koji je, zapravo, prijevod latinskog misala, ali i starih hrvatskih redakcija. Time je zadržao kontinuitet misala. *Karamanov* mu se nametnuo jer je najbliži službenim misalima tako da je, kako se izrazio Tandarić, njegov »ispravljeno izdanje *Karamanova misala*«. Osim toga, Parčić je sjedinio suvremenu razumljivost s crkvenoslavenskim jezikom toliko savjesno da je stvorio »hrvatsku redakciju u onoj dosljednosti i čistoći, u kakvoj se zapravo nije nikada ni upotrebljavala, ali mu to moramo dati za pravo«.

U drugom, znanstvenom radu, ⁶⁹ Tandarić je razmatrao »*Canon Missae*«. Zapravo, to je nastavak i razrada sažetog suda Josipa Vajsa ⁷⁰ po kojem bi Parčićev tekst kanona bio prema misalu *Vat. Illir. 4*. Taj uopćeni sud Tandarić je s pravom

⁶⁸J. Tandarić, *Oživljavanje ...*, 334. i sl.

⁶⁹J. Tandarić, *Canon Missae u Parčićevu misalu*, *Litterae slavicae mediae aevi Francisco Venceslao Mareš Sexagenario Oblatae*, München 1985, 321–327.

⁷⁰J. Vajs, *Najstariji hrvatskoglagojski misal*. S bibliografskim opisom svih hrvatskoglagojskih misala, Djela JAZU, knj. 38, Zagreb 1948, 118.

ispravio. Parčić se prvenstveno oslanjao na latinski tekst tridentskog misala jer je to morao. Osim toga, držao se i *Karamanova misala*, koji su svećenici poznavali, ali ga je uspješno očistio od rusizama i »pohrvatio« prema staroj hrvatskoglagoljskoj tradiciji. Pri tom je poštivao pojedine izraze na koje su se ljudi bili navikli ali je pazio i na suvremeni jezični osjećaj, a on je često bio bliži staromu nego Karamanovu jeziku. U tom su mu pomogla izdanja staroslavenskih tekstova u prošlom stoljeću.

Tom analizom, iako sigurno još nedovoljnom, dobiven je odgovor na bitna pitanja postanka *Parčićeva misala*, a njegov je rad dobio priznanje ne samo za ozbiljnost pristupa nego i za uspješnost.

Parčić je nadgledao i popravljao drugo izdanje misala (1896). Kad je ono bilo gotovo raspačano, našli su se neki anonimni protivnici optužujući da se u njemu i još više u obredniku nalaze neki antidogmatički i nedostojni izrazi o Bl. Dj. Mariji i Presv. Trojstvu. Ne zna se točno koji su to prigovori bili i trebalo bi još pregledati rimske arhive i Parčićevu ostavštinu u Glavotoku, što nisam uspio. Jagić je zapisao kako je iza njih stajao porečki biskup Ivan Krstitelj Flapp, inače protivnik staroslavenske službe Božje⁷¹ a Giovanni Pesante je protiv upotrebe slavenskog bogoslužja u Istri izdao knjigu »*La liturgia slava con particolare riflesso all' Istria*« (Poreč 1893) i Fran Volarić spremao se odgovoriti mu. Sam je Jagić u svojoj kritici napisao kako je neki »liberalni« austrijski znanstvenik tvrdio da je glagolitizam u Istri tek od godine 1848 — pogreška od 600 godina: mjesto 1848. trebalo bi biti 1248!

Zbog tih napada Kongregacija je zabranila daljnje raspačavanje i naredila da se pripremi treće izdanje, a redakciju je povjerila nestručnjaku fratru Pašaliću iz Hercegovine. On je iskrivio Parčićev tekst hoteći biblijske ulomke dotjerati prema *Vulgati*. Pri kraju rada bio je zamoljen i Parčić da pomogne, ali već je bio teško bolestan, a ljudska je nezahvalnost bolest ubrzala. Misal je bio pun pogrešaka koje je potvrdio i Jagić, te je pozvan Vajs da ga ispravi.⁷² Bilo ih je toliko da je Papa rekao: »Errata corrige in tanta quantità impossibile!« Vajs je stoga priredio treće izdanje, tiskano godine 1905.

⁷¹K. K. Bonefačić, *n. dj.*, 25-26, bilj. 1; *Pop Glagoljaš, Franjevci i hrvatska glagoljska knjiga*, Hrvatska prosvjeta 14/1927, br. 6, 140-141; V. Jagić, *Spomeni ...*, I. deo, 85.

⁷²Jagić je pisao Vajsu 6. 6. 1905: »Svakako Vam čestitam, što ste odvojevali prednost radnji Parčićevoj pred onom 'fušarijom' Pašalićevom. Tu se i opet vidi, kako je teško braniti glagoljicu, kad ima tako malo ljudi vještih tomu poslu. Zato se je sam dobri Bog smilovao toj hrvatskoj starini, što joj je poslao branitelja i zagovornika u Vašoj mnogopoštovanoj osobi. Za to će Vam Bog platiti, od ljudi priznanje za to Vaše požrtvovanje ne očekujte!« (Josip Vajs, uvodni članak iz Vajsova zbornika, Slovo, sv. 6-8, Zagreb 1957, 7.

Parčićev je životni put došao kraju. Umro je 25. prosinca 1902, nešto prije nego je u Krku počela s radom »Staroslavenska akademija« oko koje je nastojao s Franom Volarićem, njezinim prvim predsjednikom i morao »biti njezino moćno uporište i glavni radnik«. ⁷³ Parčić je Akademiji ostavio svoje rukopise, staroslavensku gramatiku, rječnik, psaltir i dobar dio čitanja za brevijar, glagoljska slova, matrice i razne tiskarske alate koji su ušli u tiskaru »Kurykta«, peč za lijevanje slova i 2000 kruna za nabavu glagoljskih slova.

Bolja oporuka čovjeka skromna, predana narodnoj baštini – glagoljici u koju se zaljubio još u djetinjstvu, u samostanima »Hrvatske provincije franjevac trećoredaca« nije mogla biti.

Sažetak

Izdavanje novoga misala na staroslavenskom jeziku bila je u drugoj polovici 19. stoljeća nužnost jer su stariji, u većini dugom upotrebom, propadali. Međutim, nužnost tiskanja miješala se u tom vremenu s narodnim preporodnim težnjama da se ne zaboravi na glagoljsku kulturnu baštinu, kao i da izdanje takvog misala posluži za zbliženje dviju crkava južnoslavenskih naroda, katoličke i pravoslavne. Kako je austrijska vlast bila tomu protivna, a ni kod drugih čimbenika nije bilo previše razumijevanja, pothvat se nije ni brzo, a ni lako ostvario, trebalo je za to više od trideset godina upornoga i teškoga rada i zalaganja, što je u članku opisano.

Glavni radnik toga mučnog posla bio je Antun Dragutin Parčić (1832–1902), dobar poznavalac staroslavenskih biblijskih i liturgijskih tekstova. U radu su ga ponajviše podržavali đakovački biskup J. J. Strossmayer i barski nadbiskup Š. Milinović, a stručno savjetovali F. Rački i V. Jagić. Parčićeva je zasluga što je prekinuo s rusificiranim tekstovima starijih tiskanih misala i povratio ih »na čisti crkvenoslavenski jezik u starohrvatskoj redakciji«, iskoristivši rezultate tadašnje lingvističke znanosti, tako da je, ističe Jagić, misal bio »trijumf slavenske filologije«. Bez obzira na izvjesne slabosti u grafiji, misal je značio dosljedno vraćanje oblicima slova i jezika »hrvatskom tipu«, držeći se *Karamanova misala* ali i starih hrvatskih redakcija, naglasio je J. Tandarić.

Parčić, dosljedni zaljubljenik narodne baštine – glagoljice, ostavio je »Staroslavenskoj akademiji« u Krku oko ustanovljenja koje je radio, a njen početak nije dočekao, svoj veliki pismeni materijal kao i tiskarski alat i staroslavenska slova.

⁷³ Izvještaj o radu »staroslavenske akademije« u prvoj godini 1904. po zapisniku prve redovite glavne skupštine, držane u Krku dne 25. siječnja 1904, Krk 1904, 8. i sl.

Summary

ANTUN DRAGUTIN PARČIĆ AND HIS GLAGOLITIC MISSAL

In the second half of the 19th century the publication of a new missal in Old Church Slavonic was a necessity for older missals had been destroyed mostly by long usage. However this need at the time coincided with the wish induced by the national movement not to forget the Glagolitic cultural heritage and the idea that the printing of such a missal would serve to bring closer together the two churches of South Slaves, the Catholic and the Ortodox. As Austrian authorities were opposed to the printing of the Missal and other factors also showed no understanding for the plan its realization was neither quick nor easy. It took more than thirty years of tenacious and laborious work to publish the Missal as is described in the paper.

This work was mostly conducted by Antun Dragutin Parčić (1832-1902), an expert in Old Church Slavonic biblical and liturgical texts. He was supported by the bishop of Đakovo J. J. Strossmayer and the archbishop of Bar Š. Milinović. His advisers were F. Rački and V. Jagić. Parčić broke with the tradition of Russianized texts of older printed Glagolitic missals and with the help of linguistic science of the time he changed the text of the Missal to the Old Croatian redaction of Old Church Slavonic. Jagić called the Missal »a triumph of Slavic philology«. J. Tandaric stressed that although there are certain weaknesses in the style of lettering the Missal is a consistent return to the style of lettering and the language of the »Croatian type« which follows *Karamn's Missal* as well as Old Croatian redactions.

Parčić, a lover of the national heritage – the Glagolitic script, left to the Old Church Slavonic Academy in Krk (on the foundation of which he worked but did not live to see the realization of his dreams) his comprehensive written material as well as his printing tools and Old Church Slavonic letters.

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 25. srpnja 1989.

Autor: *Antun Josip Soldo*
Franjevački samostan, Sinj